

HERBERT SPENCER SOSYOLOJİSİNDE SOSYAL EVRİMCİLİK VE LİBERALİZM ETKİLERİ

***

SOCIAL EVOLUTION AND LIBERALISM EFFECTS IN HERBERT SPENCER SOCIOLOGY

A. Gökhan YAŐA

Yüksek Lisans Öğrencisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Bölümü
gkhnys@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1521-4701

Öz

Çalışmada Herbert Spencer sosyolojisi ve özelinde ise sosyal evrimcilik ile liberalizme etkileri üzerinde odaklanılmıştır. Bu kapsamda biyografik verilerin yanı sıra öncüllere ve etkilendiği kişilere de değinilmiştir. Metodolojik anlayış, toplum anlayışı, ahlak anlayışı ve toplumsal evrim üzerinde durulmasının ardından ise liberalizm ile ilgili olan kuramsal tartışmalara değinilmiştir. Çalışmanın amacı Spencer sosyolojisi ile liberalizm arasındaki bağın ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda Spencer'in sosyolojisindeki liberalizm etkisi sosyal evrimcilik üzerinden incelenmiştir. Sosyal evrimcilik kavramı üzerinden Spencer'da liberal görüşlerin nasıl ele alındığının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Herbert Spencer, sosyal evrimcilik, liberalizm, endüstri toplumu, organizmacılık

Abstract

Herbert Spencer focuses on the sociology of work and, in particular, on the effects of social evolution and liberalism. In this context, biographical data, as well as the precursors and the people affected are also mentioned. Following the emphasis on methodological understanding, understanding of society, understanding of morality, and social evolution, the theoretical debates concerning liberalism have been addressed. The aim of the work is to reveal the link between Spencer's sociology and liberalism. In this context, the influence of liberalism in Spencer's sociology was examined through social evolutionism. It was aimed at revealing how liberal views are addressed in Spencer through the concept of social evolution.

Keywords: Herbert Spencer, social evolutionism, liberalism, industrial society, organicism

1. GİRİŐ

Herbert Spencer yaşadığı dnem içerisinde çok fazla takipçiye ulařabilmiŐ, popler hale gelmiŐ, kitapları yüzbinler satmıŐ bir sosyolog olarak kayda değer bir yeri hak etmektedir. Günümüzde özellikle artık “eskimiŐ” ve “sığ” bir figür olarak görülmesine karşın sosyolojinin yaşadığı dönem içerisinde özellikle eğitimi kitlelerin arasında popülerlik kazanmasına ve yer edinebilmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda İngiltere’de doğmasına karşın sadece BirleŐik Krallık içerisinde değil özellikle yeni dünyada ve kıta Avrupası’nda da adından söz ettirmiŐtır. Yaşamının sonlarına doğru kendi ülkesinde popülerliğini kaybetmesine karşın farklı ülkelerde kendisini okumaya hevesli bir kitle bulabilmiŐtır.

Makale içerisinde Herbert Spencer’in hayatına kısaca değinilmesinin ardından, eserlerine ve temel sosyolojik ve ahlak anlayışına vurgu yapılacaktır. KuŐkusuz ki burada en önemli ele alınacak unsur Spencer’in sosyal evrimci düŐüncesi olacaktır. Bu bakımdan bunu nasıl temellendirdiğini incelemenin yanı sıra liberalizme olan etkilerini de anlamak hedeflenmektedir.

Herbert Spencer 27 Nisan 1820 yılında İngiltere’nin Derby kentinde dünyaya gelmiŐtir. Spencer eğitimi sosyal bilimler alanında almamıŐ aksine teknik konularda eğitim görmüŐtür. İlk olarak 1837 yılında bir demiryolu Őirketinde alıŐmıŐtır. Bu dönem içinde kendi yazılarını gazete ve dergilerde yayınlamaya baŐlamıŐtır. 1948 yılına geldiğinde hayatında önemli bir dönüm noktası olacak yeni iŐine baŐlamıŐtır. Yeni iŐi olan *Economist* dergisi editörlüğünde aynı zamanda birçok kiŐiyle tanıŐmıŐ ve sosyal ağlarını da kuvvetlendirmiŐtir. 1850 yılında ilk eseri olan *Toplumsal Statik* kitabını yayınlamıŐtır (Ritzer, 2014: 134). Bu kitabı oldukça ilgi çekmiŐtir.

İlerleyen dönemlerde Spencer’da uyku ve sinir sorunları git gide kendisini göstermeye baŐlamıŐtır. Bunun sonucunda ise 1853’de iÇinden ayrılmıŐ ve bağımsız bir araŐtırmacı olarak kariyerine devam etmiŐtir. Bu aynı zamanda üretkenliğinin artıŐıyla da paralel gerçekleŐmiŐtir. Spencer’a hatırı sayılır derece de bir mirasın kalmasının ardından ise hayatını daha rahat idame ettirebilmeye baŐlamıŐtır (Ritzer, 2014: 134). Spencer’in hayatını rahat idame ettirebilmesi üretkenliğini arttırıcı bir etki yapmıştır.

Spencer hayatı boyunca iyi bir okuyucu olmamıŐ hatta Auguste Comte’un sonralarda edindiği “beyin hijyeni” tekniğini uygulamaya çok erken baŐlamıŐtır. Bunu yaparken Spencer’in amacı öncelikle kendi zihnini diğer fikirlerin etkisi altında kalmaktan korumaktır. Bu açığını ise genellikle varlığını sürdürdüğü entelektüel ortam sayesinde kapatmıŐtır. Spencer fikirlerin zihninden “istemsizce ve sezgisel” olarak ortaya çıktığını söylemektedir (Ritzer, 2014: 135). Bu sezgisel ortaya çıkıŐ aynı zamanda uygulanan beyin hijyeni ile de alakalı gözükmektedir.

Spencer yaşamının sonuna doğru oldukça n kazanmıŐtır. DeęiŐen siyasi ve sosyal ortamın etkisiyle kendi ülkesinde popülaritesini kaybettiği bir dönemde ABD ve kıta Avrupası’nda yeni takipçiler elde etmiŐtir. Herbert Spencer 8 Aralık 1903 tarihinde ise dünyaya gözlerini kapatmıŐtır.

Herbert Spencer günümüzde büyük ihtimalle kendi ahlak anlayıŐı ve keskin ideolojisinden ötürü “sığ” ve “eskimiŐ” olarak görülmekte bunun sonucu olarak da hızlıca gözden düŐmektedir. Bunun yanı sıra sosyoloji tarihinde sunmuŐ olduğu zgn fikirlerin ve yarattığı etkinin görmezden gelinmesi olumsuz bir durumdur. Her halükarda Spencer’ı objektif bir tutum ile bir sosyolog olarak incelemek ve bazı fikirlerinin modası geçmiŐ görünse de elde kalan birikimiyle analiz etmek önem taşımaktadır.

Herbert Spencer hayatı boyunca yazı anlamında oldukça üretken olmuŐtur. Yazdığı yazılar gençlik dönemlerinde çeşitli gazete ve dergilere dönüktür. Bu dönemde muhalif ve radikal gazete ve dergilere yazılar ve mektuplar yollamıŐtır. Demiryolu Őirketinde çalıştığı dönemden itibaren de kendi çalıŐmalarına yönelmiŐ ve bunları da yayınlamıŐtır. *Economist* dergisi editörlüğü onun için bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir.

Spencer’in ilk yazıları mühendislik üzerine iken bu daha sonraki yazılar ise toplumsal ve sosyal alana kaymıŐtır. *The Nonconformist* dergisine yolladığı bir dizi mektupla devlet ve yönetim iliŐkisi üzerindeki yol haritası ve fikirlerini belirtmiştir. Bu mektuplar *Yönetimin Uygun Alanı* ismini

taşımaktadır (Coser, 2008: 107). Burada yönetim alanında şahsi fikirlerini erken döneminde açıklamıştır. Bu fikirler sonrasında da pek değişim göstermemiştir.

Spencer ilk olarak *Toplumsal Statik* adlı eserini 1851 yılında yayınlamıştır. Bu kitap daha önce bahsi geçen *Yönetimin Uygun Alanı* makalesinde ki fikirleri daha net olarak açıklamaktadır. Bu kitabın genel olarak olumlu tepkiler almasından sonra tanınırlığı da artış göstermiştir. Düzenli sayılabilecek ölçüde *Westminster Review*, *Edinburgh Review* gibi dergilerde de yazılar yazmıştır. 1854 yılında ise ikinci kitabı olan *Psikolojinin İlkeleri* eserini yazmıştır. Bu kitap ilk eserinin aksine pek olumlu yorumlar almamıştır. Bu dönemde itibaren de Spencer'da sinir hastalığı kendini hissettirmeye başlamıştır (Coser, 2008: 107-108). Buna rağmen üretkenliği artarak devam etmiştir.

Herbert Spencer'ın *İlk İlkeler* eseri 1862'de *Biyolojinin İlkeleri* kitabı 1864-1967 arasında yayınlanmıştır. Bunun yanında *Sosyoloji Araştırması* 1873'te çıkarken *Etiğin İlkeleri* ile *Sosyolojinin İlkeleri* adlı eserleri de 1870-90 arası yayınlanmıştır. *Devlete Karşı İnsan* adlı kitabı 1884'te ve *Otobiyoğrafı* adlı eseri de 1904 yılında çıkmıştır. Bunun yanı sıra çoğunluğunu bazı çalışma arkadaşları ile sekreterlerinin yazdığı *Betimsel Sosyoloji* ve birkaç ciltlik bir makale olan *Fragmanlar* adlı eserleri de bulunmaktadır. *Fortnightly Review*, *Popular Science Monthly* gibi dergilerde de eserleri dizi olarak çıkmıştır. *Contemporary Review* ve *Nature* gibi dergilerde de yazıları çıkmıştır (Coser, 2008: 108-109).

Herbert Spencer sosyolojisi fen bilimlerinden özellikle de biyolojiden önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle sosyal evrimci görüşünü şekillendirirken biyolojiden oldukça yararlanmıştır. Aynı zamanda aldığı eğitiminde teknik kökenli olması da bu alanlardan etkilenmesini kolaylaştırmıştır.

Biyoloji alanından etkilendiği kişiler Malthus, Von Boer ve Charles Darwin olarak sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra Darwin konusunda bir parantez açılması yararlı olacaktır. Evrim konusunda Spencer Darwin'den daha önce bundan bahsetmiştir. Darwin Spencer'ın fikirlerinden etkilenirken eserinin yayınlanmasının ardından da Spencer ondan etkilenmiştir. Bu etkinin karşılıklı gerçekleştiği söylenebilir. Darwin Spencer'ı kendisinden "on iki kat üstün bir entelektüel" olarak görmektedir (Darwin, 2002).

Spencer'ın en çok etkilendiği isimlerden biri Thomas Malthus'tur. Malthus'un *Nüfus Üzerine Bir Yazı* adlı eseri onda derin etkiler bırakmıştır. Bu alışma nüfusun artışını incelemekte ve kötümser bir bakış açısını da içermektedir. Buna göre nüfusun artışının dizginlenene kadar artacağı öngörülmektedir. Spencer ise daha olumlu bir şekilde bakarak buradan "en iyinin hayatta kalması" ilkesinin gerçekleşeceğini ve evrimin süreceği yorumu çıkarmaktadır (Turner, Beeghley, & Powers, 2010, s. 68). Buradan doğal seleksiyona bağlı olarak evrimin gelişeceği öngörülmektedir.

Spencer'ın bir diğer yararlandığı kişi de Von Baer'dir. Von Baer'in ilkeleri sayesinde Spencer evrim hakkındaki bazı görüşlerini düzenleme şansı bulur. Bununla birlikte evrimin farklılaşmamış ve homojen bir kütlede işlevlerinin farklılaştığı ve heterojen bir yapıya doğru gittiği fikrini vurgulamaya yardımcı olmuştur (Turner, Beeghley, & Powers, 2010: 69).

Spencer biyolojiden temel olarak üç unsuru almaktadır. Bunlardan ilki birey ve toplumlardaki çoğu özelliğin rekabet sonucu ortaya çıktığı düşüncesidir. İkincisi Toplumsal evrimin "farklılaşmamış kütlelerden" farklılaşmış yapılara doğru ilerlediği fikridir. Sonuncusu ise farklılıkların temelinin çevreye sağlanan uyum yani adaptasyon sonucu olduğu düşüncesidir. Biyolojinin yanı sıra aynı zamanda Spencer'ın astronomi, jeoloji, fizik ve kimya bilgisi de azımsanmamalıdır (Turner, Beeghley, & Powers, 2010: 70).

ağdaşları arasında Spencer'ı görüşlerini keskinleştiren bir isim Thomas Huxley'dir. Spencer ile birlikte yaşam boyu arkadaş olan Huxley ona düşüncelerini geliştirme fırsatını yaptıkları entelektüel tartışmalarla sağlamış gözükmemiştir. Spencer aynı zamanda George Lewes ve George Eliot'a da oldukça yakındır. Yakın olduğu bir diğer isim ise John Stuart Mill'dir. Bu kişiler de onun ağdaş düşüncelerle tanışmasında rol oynamışlardır. Diğer toplumsal evrimciler olan Tylor, Morgan, Lubbock, Maine ve McLennan gibi isimler ile ilgili de tanışıklığı bulunmaktadır. Spencer daha çok

ismi geçen sosyal evrimcilere katılmadığını belirtmiştir. Genel olarak baktığımızda ise Spencer'ın düşüncesinin temel taşlarının çok erken yaşlarda oturduğu yorumu yapılabilmektedir. İlerleyen yaşlarda taşlar kırılmamak yerine daha da sağlamlaşmış gözükmektedir (Cosser, 2008: 112-114).

Herbert Spencer'ın düşünceleri sıklıkla Auguste Comte ile de karşılaştırılmıştır. Spencer "sosyoloji" isimlendirmesini kabul ettiğini belirtir ve bilginin olgulardan geldiği ile evrende bulunan değişmez yasalar konusunda aralarında uyum bulunduğu söyler. Buna karşın kendi çalışmalarını Comte'un çalışmalarından kesin olarak ayırır. Spencer Comte'un kolektivizmini kabul etmemektedir bunun yanı sıra onun çalışmalarını öznel olarak nitelendirirken kendi çalışmalarını ise nesnel olarak görmektedir (Turner, Beeghley, & Powers, 2010: 71-72). Spencer alışmalar bakımından Comte ile karşılaştırılmaktan hoşnut değildir.

2. SPENCER'IN METODOLOJİK ANLAYIŐI

Herbert Spencer'ın sosyolojiye yaklaşımı "değerden arınık" bir görüşü içermektedir. Bununla birlikte Spencer daha önce de açıklamış olduğu çeşitli yanlılıkları sosyolojik araştırma içinden dışlamak istemektedir. Bu yanlılıklar Spencer için eğitimsel yanlılık, yurtsever yanlılığı, sınıf yanlılığı, siyasal yanlılık ve teolojik yanlılıktır. Eğitimsel yanlılık hem askeri hem de endüstriyel toplum kodları içinde yaşamamızdır. Bu da içinde bulunduğumuz durumda bir fikir karmaşası meydana getirmektedir. Yurtsever yanlılığı ise vatanseverlik duyguları neticesinde doğru-yanlış ayrımının kolay yapılamadığı ve objektif davranılamayan durumları ifade etmektedir. En ciddi sorun olarak gördüğu sınıf yanlılığı ise araştırmacının geldiği sınıfın değerlerini dikkate alarak bunu araştırmaya yansıtmasıdır. Siyasal yanlılık ise parti, yönetim veya yasalar ile ilgili mevcut sistemin gördüğu şekilde pozisyon almak şeklinde karşımıza çıkar. Son olarak teolojik yanlılık ise araştırmacının şeylere dinin temel önerme ve ilkeleri ile yaklaşmasıdır. Tüm bunları incelediğimizde Spencer sosyolojinde objektifliğin ve tarafsızlığın kilit bir önemde olduğunu görürüz (Ritzer, 2014: 141-143). Değer yansızlık Spencer için önemli bir olgudur.

Sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. İlk olarak sosyoloji doğa bilimlerine göre önemli farklar barındırmaktadır. Bunda toplumsal fenomenlerin doğrudan algılanabilir ve ölçülebilir olmamasının payı büyüktür. Sosyoloji alanında termometre, terazi, mikroskop gibi ölçüm araçları yoktur. Bir diğer güçlük de psikologlar gibi iebakiş yönteminin (günümüzde bazı sosyologlar tarafından kullanılabilir) kullanılamamasıdır. Bunun yanı sıra elde edilen verilerin de gerek geçmişten olan bilgiler gerek günümüzde olan bilgiler olsun güvenilmez oluşudur. Öznel bakış açısı ve yanlılık gibi nedenlerden ötürü bilgilerin sürekli kontrolden geçirilmesi gerekir (Ritzer, 2014: 140-141). Sosyolojik olarak elde edilen verilerin objektif olarak incelenebilmesi ve eski verilerin de kontrolden geçirilerek kullanılması gerekmektedir.

Spencer sosyolojik çalışmalarında karşılaştırmalı tarihsel yöntem kullanmaktadır. Zaman içinde toplumların farklı aşamalarını karşılaştırarak araştırmaktadır (Ritzer, 2014: 143). Tarihsel karşılaştırmalı araştırma özellikle sosyolojinin 19. Yüzyıldaki kurucuları tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte sosyoloji, tarih, siyaset bilimi ve ekonomi harmanlanmıştır. Bu araştırma özellikle sosyal bilimlerin git gide farklılıklarının belirgin hale gelişi ve dönemsel konjonktürel olaylar nedeniyle daha az kullanılır hale gelmiştir (Neuman, 1991/2013: 603). Spencer karşılaştırmalı tarihsel yöntemi tercih ederek araştırmalarını sürdürmeyi tercih etmiştir.

Genellikle tarihsel karşılaştırmalı araştırma da bir kafa karışıklığı ile karşılaşılmaktadır. Tarihsel karşılaştırma nicel veya nitel kaynaklara dayalı olarak sürdürülebilir. Aynı anda bir ulusu, birçok ulusu veya belli bir döneme yönelik yürütülebilir. Genellikle evrensel boyutta toplumsal süreç ve toplumsal ilişkilere odaklanılmaktadır (Neuman, 1991/2013: 605-608). Bu bakımdan geniş kapsamlı olması nedeniyle hassas bir araştırma kullanmayı gerektirmektedir.

Spencer sosyolojisi makro bir kuram olmasının yanı sıra bireyci özellikler taşımaktadır. Bu anlamda toplumu bireylerin bir toplamı olarak görür ve bu açıdan liberal düşüncelere bu anlamda da yakındır. İleriki bölümlerde bahsi geçecek olan toplum tiplerinde de bu ayrımı görmek olasıdır.

Spencer'in sahip olduğu birey merkezli makro tema tezat bir uyum içinde görülebilse de bu daha içten bakıldığında anlaşılabilir. Spencer toplumu bireylerin amaçlarının pekiştirilmesinin bir amacı olarak görmektedir. Coser tarafından bu bireycilik türü "kazanma yönelimli bireycilik" olarak da adlandırılmaktadır (Coser, 2008: 102-119).

3. SPENCER'İN TOPLUM ANLAYIŐI

Herbert Spencer'in genel toplum görüşünü incelediğimizde belirli başlıklardan bahsetmemiz gerekmektedir. Öncelikle o birey merkezli bir toplum anlayışına sahiptir. Topluma yaklaşırken toplumsal evrimi anlamak amacı ile yaklaşmaktadır. Toplumunu yorumlarken organizmacı bir görüş benimsemiştir ve bunun da sonucunda sosyolojisinde işlevselci etkiler bulunmaktadır.

Spencer toplumu orta boyutlu olarak nitelendirilebilecek bir şekilde organizmacı olarak görmektedir (Spencer, First Principles, 1896: 440-445). Organizmacı olarak görmesinin de bazı nedenlerini belirtmiştir. Buna göre toplum bir organizma gibi sürekli büyümektedir. Bir vücudun parçalarında olduğu gibi büyüme devam ettikçe toplumda farklılaşma da artmaktadır. Eskiden birbirine benzeyen parçalar farklı niteliklere sahip olup farklı görevler üstlenmeye başlarlar. Bununla birlikte aynı zamanda bir karşılıklı bağımlılık durumu meydana gelir. Bireysel organizmalarda olduğu gibi bu parçalar da bütünleşme ile anlamlı bir bütün haline gelmektedirler (Kongar, 2014: 91-93). Evrimsel sürecin ilerlemesi ile de birlikte bütünleşme de hız kazanmaktadır.

Spencer toplumu incelerken de bireylerden hareket etmektedir. Burada daha doğru bir yorum ile toplumun bireylerden meydana geldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda toplum bireylerin amaçlarının pekiştirilmesinde bir araç olarak görülmektedir. Bu görüşü anlaşıldığında toplumsal kurumları ve örgütleri incelerken nasıl bir işlevselci yola başvurduğu da görülecektir. Spencer bir kurumun veya örgütün nasıl ortaya çıktığını anlamak için başlangıçta ve sonrasında hangi ihtiyaçları karşıladığına dikkat etmektedir. Spencer sosyolojisinde aynı zamanda bireycilik yaklaşımı ile organizmacılık uzlaştırılmaya da çalışılmıştır. Bu bağlamda "birimlerin özelliklerinin bütünlerin özelliklerini belirlediğini" belirtmiştir (Coser, 2008: 102-103). Farklılaşmamış bir birlik durumundan farkları belirgin olan, karşılıklı bağımlılıkların arttığı daha karmaşık bir evrim öngörür (Slattery, 2008: 95-96). Evrim basitten karmaşığa doğru bir seyir izlemektedir.

Toplumsal evrim konusunda ise temel olarak müdahalesizliği, uyum sağlamayı ve adapte olamayanın elenmesini öne süren bir evrim kuramı önermiştir. Söz konusu kurama ileride ki bölümde değinilecektir.

Herbert Spencer toplumsal kurumlara da değinmektedir. Bu bağlamda kurumlar toplumda bazı görevleri üstlenerek işlevlerini yerlerine getirmektedirler. Toplumsal kurumlar bu bakımdan temel işlevsel ihtiyaçlara cevap vermekte ve bireyler ve grupların etkinlik ve eylem tarzlarını kontrol eden kalıcı nitelikli organizasyon ağları olarak görev yapmaktadır. Spencer temel kurumların bir doğal veya toplumsal çevreye uyum amacıyla yani adaptasyon sonucu ortaya çıktıklarını söyler. Bununla birlikte değerlendirir isek çeşitli toplumlarda ortak kurumları görebilmemiz olasıdır. Spencer'in üzerinde durduğu beş temel kurum akrabalık kurumu, seremonik kurumlar, siyaset kurumu, din kurumu ve ekonomi kurumu olarak adlandırılabilir. Akrabalık kurumu en temel ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır. Akrabalık kurumu bir toplumun yeniden üretiminde düzenleme rolü üstlenmektedir. Erkek ve kadınlar arasındaki bağlar, çocukların durumu gibi konular bu kuruma bağlıdır. Seremonik kurumlar ise ritüelleri içermektedir. Bunlar temel olarak "özel hitap biçimleri, ünvanlar, ritüel selamlaşma biçimleri, tutumlar, saygı örüntüleri, onur göstergeleri, üslup ve giyim" ile etkileşimleri düzenleyecek olan kurumsallaşma öncesi bir temele dayanması durumu ile açıklanabilir. Siyasal kurumlar bölümünde ise Spencer daha çok merkezileşme, iç çatışma ve yönetim aygıtı üzerine odaklanmaktadır. Dini kurumlarda tüm toplumlarda ortaya çıkan ortak kurumlardandır. Kutsala dayanması sayesinde toplumsal anlamda önemli yaptırım gücü bulunan bir kurumdur. Ekonomik kurumlar da ise bilgi ve teknoloji artışı, mal ve hizmet dağıtımının genişlemesi, sermaye birikiminin artışı ile emeğin organizasyon değişimi üzerinde durulmaktadır. Ekonomik gelişmenin özellikle barış dönemlerinde sürebileceği belirtilir ve adaptasyon düzeyi artarken de hizmet ve ürünlere olan talebin

artacağını söyler (Turner, Beeghley, & Powers, 2010: 100-106). Bu durumda barış olgusu ekonomik gelişmeyi arttırıcı bir etki olarak dikkat çekmektedir.

Spencer toplumlari sınıflandırırken ikili bir sistem kullanmaktadır. Aşağıda da açıklanacağı gibi bunlardan ilki basit ve bileşik toplumlar olarak adlandırılırken diğeri ise askeri ve endüstriyel toplumlar olarak adlandırılmaktadır.

3.1 Basit ve Bileşik Toplumlar

Herbert Spencer toplumlari ilk olarak basit ve bileşik toplumlar olarak sınıflandırmıştır. Burada bu sınıflandırmanın temelini birleşim düzeyleri oluşturmaktadır. Birleşim ister savaş ister barış yoluyla gerçekleşsin burada kademeli bir büyüme ve artıştan söz etmek daha doğru gzmektedir.

Spencer bileşim derecelerine göre dörtlü bir saptama yapmaktadır. Başka bir varlıkla ilgisi ve bağlantısı olmayan, yalnız başına işleyen toplumlari *basit toplumlar* olarak adlandırmaktadır. Burada homojenlik söz konusudur ve farklılaşma da azdır. İkinci olarak heterojenliğin artışı ile meydana gelen toplumlar ise *bileşik toplumlar* olarak adlandırılmaktadır. Bu toplumlar barış ya da savaş sonucunda basit toplumlardan birleşimlerden oluşmuştur. Aynı zamanda artık burada bu grupların üzerinde egemen bir otoriteden söz etmek mümkündür. Farklılaşma bu toplumda artış göstermektedir. Bahsi geçen bileşik toplumların yeniden bileşimleri sonucu ise *iki kat bileşik toplumlar* oluşmaktadır. Burada ilerleme daha fazladır ve heterojenlik de artmıştır. İş bölümü ve farklılaşma daha yoğundur. Bir sonraki ve sonuncu toplum ise * kat bileşik toplumlar* olarak adlandırılmaktadır. Burada hukuk kurallari ortaya çıkmış, karmaşık bir iş bölümü ve farklılaşma meydana gelmiş, ekonomik anlamda değişimler yaşanmış, dinsel hiyerarşi artmış ve bayındırlık da gelişmiştir. Bu toplumlara örnek olarak Spencer Roma İmparatorluğunu ve modern uluslari örnek göstermektedir (Ritzer, 2014: 146-147). Roma İmparatorluğunun da bu kapsama dhil edilmesi Herbert Spencer'ın bakış açısını ifade etmektedir.

3.2 Askeri ve Endüstriyel Toplumlar

Spencer sosyolojinde toplum konusunda bir diğer ayırım ise askeri ve endüstriyel toplumlar olarak kendisini göstermektedir. Askeri ve endüstriyel toplum ayırımı Spencer sosyolojisi içerisinde daha çok bilinen bir ayırım olma özelliğini göstermektedir.

Temel olarak baktığımızda askeri toplumlar savunma ve savaş hedefi ile hareket etmektedir. Merkezi ve otoriter bir şekilde siyasi organizasyonlarını tamamlamışlardır. Devlet st düzeyde kontrol edilmekte ve yüksek tabakalaşma görülmektedir. Var olan yapılar siyasi olarak belirlenmiş durumdadır. Bununla birlikte savunma ve savaş için de organize ve koordine edilmişlerdir. Devlet hkimdir ve bireyler devlet içindedir. Endüstriyel toplumlarda ise ana hedef i üretkenlik ve hizmetlerin sağlanmasıdır. Sistem daha az merkezi olarak dizayn edilmiş, devlet otoritesi hafiflemiştir. Devletin kapsamlı kontrolünden uzaklaşılmış bununla birlikte ise daha az tabakalaşma oluşmuştur. Toplumsal yapılar genişleme ve gelişme için koordine edilmişlerdir. Bu toplum tipinde devlet değil birey n plandadır. Devlet bireyler içindir anlayışı hkimdir (Turner, Beeghley, & Powers, 2010: 99). Devleti sınırlandırma ve bireyin yararı için kullanma anlayışı burada da kendisini göstermektedir.

Spencer daha çok askeri toplumlari tanımlamıştır. Bunun nedeni yaşadığı dönemden doğan konjonktrdr. Hayati boyunca tarihsel olarak da incelemesiyle de doğru orantılı olarak askeri toplumlar hakkında daha çok fikir elde edinebilmiştir. Buna karşın içinde bulunduğu ve yaşadığı ağ ise endüstriyel toplumun başlangıç aşamalarıdır. Daha sonralari ise Spencer söz konusu olan bu iki toplumdan daha entelektüel ve estetik ilgileri ön planda olan bir nc toplum tipinden de söz etmektedir. Buna karşın bunun için ayrıntılı bir değerlendirmede ise bulunmamıştır (Ritzer, 2014: 147-148). Bu ayrımların daha genelinde ideal tipler gibi olduğu unutulmaması gereken bir durumdur.

Söz konusu ayırımın keskin bir şekilde gerçekleşmediği ve bir ideal tip niteliği taşıdığı unutulmamalıdır. Gerçekte karşımıza çıkan durumlarda ise ikisi daha çok i ie geçmiş durumda

olmaktadır. Buna karşın birinin baskın olduğu durumlarda daha net bir değerlendirme yapmak mümkün olabilmektedir.

Herbert Spencer için toplumsal evrim kilit bir kavramı ifade etmektedir. Toplumsal evrim temel olarak bir doğa durumunda olduğu gibi doğal seleksiyon, hayatta kalma ve adaptasyon ile ilgili gelişmelerde belirli bir yasa olduğu üzerinden hareket etmektedir. Aynı biyolojik organizmalarda olduğu gibi toplumsal olarak da basitten karmaşığa, homojenlikten heterojenliğe doğru bir evrim öngörür. Yalın kabile gruplarından git gide bütünleşmiş ve işlevsel olarak da farklılaşmış bir toplum meydana gelir (Slattery, 2008: 93-95). Evrimin ilerleyen süreçlerinde karmaşıklaşan, heterojenleşen ve bütünleşen bir anlayış görülmektedir.

Spencer evrimden bahsederken eğer belirli yasalar varsa toplumsal fenomenlerin yasalarının da katı, aktif ve istisnası olmayan biçimde doğa yasalarına benzediğini düşünmektedir (Spencer, Social Statics, 1851: 75-78). Spencer sosyolojinde evrimle birlikte toplumsal düzen sağlanmaktadır. Bunun sonucunda savaşların son bulması, kişi haklarının korunması ve hkmetin öneminin azalması durumu gerçekleşeceği düşünülür. Bu bakımdan Spencer iyimser bir bakış açısına sahiptir. Evrimin ertelenebilecek, kısmi olarak geriye dönebilecek olarak görülmesine rağmen kaımlmaz görülmesi Spencer'ı determinist bir çizgiye götürür (Kongar, 2014: 91-93). Evrimin birçok düşünürün aksine evrimi düz bir çizgi olarak görmemesi ve kısmen de olsa bir geriye dönüşler olabileceğini söylemesi önemli bir husustur. Aynı zamanda evrimin bölgesel olarak farklı yerlerde farklı konumlarda bulunabileceğini söylemiştir.

Spencer genel bir evrim teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Bu bakımdan evrim açısından piyasanın gizli eline de olan inancı ile birlikte her türlü müdahale ve düzenlemeye karşı çıkmıştır. Devlet müdahalesinin reddi ile birlikte evrimin kendi yolunda sorunsuz işleyebileceğini dşnmştir. Aksi halde ise sosyal planlamaların ve refah devleti anlayışının evrimin ilerleyişine ket vurabileceğini dşnmştir. Yoksulluk yasasına karşı çıkmış ve acı çekmenin de doğal bir durum olduğunu savunmuştur. Bu vurgu da Malthusçu etkiye bir örnektir. Bu aynı zamanda sosyal evrimciliğin bir siyasal ideolojiye de dönüştürülmesi olarak görülmektedir. (Slattery, 2008: 96). Spencer açısından baktığımızda kesinlikle evrimsel düşüncesinin siyasal fikirleri ile uyum içerisinde olduğu söylenebilmektedir.

Evrimin genel ilerleyişi basit bir şekilde açıklanabilmektedir. Spencer evrim kuramı ile birlikte biyolojik yasaları sosyolojiye uyarlayabilmek istemiştir. Evrimde temel olarak diğer canlı organizmalarda olduğu gibi ilerleyici bir farklılaşma ve heterojenleşme görülmesi anahtar bir unsurdur. Bununla birlikte ise farklılaşan ve ilerleyen canlılar giderek birbirlerine daha bağımlı duruma gelmektedirler. Bu da toplumlarda bütünleşmeyi hızlandırmaktadır. Bununla birlikte ise son olarak bir hacim büyümesi meydana gelmektedir (Ergun, 2015: 109-110). Bu durum ise Spencer'ın toplumsal tiplerinden endüstriyel toplumu ile benzerlik göstermektedir.

Spencer'ın toplumsal evrim anlayışi aynı zamanda siyasal arenada da ciddi bir söylem haline gelmiştir. En basit yorumuyla bile söz konusu evrim mevcut olan eşişsizlikleri, yoksul ve sefil durumları normalleştirmekte hatta bunun biyolojik bir düzene bağlanmasıyla da bireyin eksik veya düşük konumu vurgulanmış olmaktadır. Bunun tam tersi de geçerlidir yani uyum düzeyi yüksek olarak nitelendirilen st tabaka ise yceltilmekte ve bu şekilde övülmektedir.

4. SPENCER'DA AHLAK ANLAYIşi

Herbert Spencer'ın siyasal ve ahlaki fikirleri oldukça belirgin ve vurucudur. Bu anlamda hem daha fazla ilgi çekmesini sağladığı gibi sosyolojik kuramına zarar verdiği yorumu da yapılabilmektedir.

Spencer'ın ahlaki ve siyasal yöneliminde daha çok yöntembilimsel bireyciliğinden ileri gelmiştir. Spencer makro düzey fenomenler üzerine odaklanırken aynı zamanda bu fenomenlerin temelinde bireysel "birimler" olduğunu dşnmştir. Düşüncesine göre ise bu birimler de toplumu şekillendirmektedir. Toplumsal fenomenler bireyler üzerinden şekillendirildiğine göre aynı zamanda toplumun ahlak yasası da bireyler kaynaklıdır. Spencer burada Tanrısal iradeyi yani kutsalı da öne

sürmekte ve “insan mutluluğunun kutsal irade” olduğunu söylemektedir. Bu durumda gelişim mutluluk yolunda bir evrim yönündedir. En iyi uyum sağlayan en ideal insan olarak düşünüldüğünde evrim kendi yolunda düzgün bir şekilde ilerler gözükmektedir (Ritzer, 2014: 149-150). Spencer bu bakımdan iyimser bir şekilde yaklaşmaktadır.

Spencer iyi bir toplumun bireysel çıkarları peşinde olan insanların sözleşmelerine dayanması ile ortaya çıkacağını düşünür. Devlet ise bu sözleşmelere kesinlikle müdahale etmemeli ve güvenlik haricinde başka alanlara da müdahale etmemelidir. Bu da yine uyum sağlama ve adaptasyonu sağlayan hayatta kalması görüşü ile uygundur. Spencer bu konuda Malthus’tan daha iyimserdir. Ahlak görüşünün dikkat çekici yanlarından biri olarak Spencer yüksek doğurganlığı önemli bulmaktadır. Bu sayede sadece yüksek seviye ve beceriye sahip olanlar hayatta kalacak genel zekâ ve beceri seviyesi de yükselecektir. Bu işleyişi bozduğu içinde herhangi bir toplumsal refah ve dağılım uygulamasına da karşıdır (Coser, 2008: 104-105). Yapılacak herhangi bir müdahale Spencer için bireysel hakları sınırlayıcı etki göstermektedir.

Çevrenin ve biyolojik yapının verili olduğunda nasıl canlıların davranışları çevreye adaptasyon sağlamakta ise ahlak olgusu da Spencer’a göre belirli bir davranışlar sistemi olarak evrimci şekilde açıklanmıştır. Spencer ahlak olgusunu anlamak için hem birey hem de toplumun evrimine bakmak gerektiğini düşünmektedir. Spencer evrimin sonucunda insanın çevreye uyum konusunda en mükemmel noktaya geleceğini düşünmektedir. Aynı şekilde ahlakın evriminin sonucu da insanın ahlaken en mükemmel noktaya ulaşmasıdır. Bu düşünce açısından düşünceleri evrimin tamamen sosyal dünyaya bir uygulaması olarak gözükmektedir (Özgökman, 2015: 160-161).

Spencer’ın ahlaki bakış açısında bir diğer unsur ise evrimsel görüşü itibari ile de doğal işleyişe herhangi bir müdahaleye karşı oluşudur. Uyum göstermeyen elenmesini yani doğal seleksiyona uğramasını savunan bir toplumsal evrim görüşü de bunu desteklemektedir. Bunun için yoksulluk yasasına ve devletin topluma müdahale ettiğini düşündüğü yasalara da karşı çıkar. Bunun yanı sıra devletim eğitimi zorunlu hale getirmesine ve ücretsiz olarak yaymasına da karşıdır. Hatta yönetimin çöp hizmetlerini üstlenmesine ve sağlık hizmeti sunmasına da karşı çıkmaktadır. Evrime olan müdahale dışında bunların aynı zamanda bireysel hakları da kısıtlayacağını düşünmektedir (Ritzer, 2014: 150-153). Spencer bu bağlamda herhangi bir müdahaleye karşı olması sebebiyle liberalizmin içerisinde de çok küçük bir kesimi temsil eder gözükmektedir.

5. SPENCER’IN SİYASAL YATKINLIĞI VE LİBERALİZM

Uzun bir geçmişe ve köklere sahip olan liberalizm temel olarak üç ayrı kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan ilki 17. Yüzyılda liberalizmin bir siyasi düşünce olarak doğmasında büyük emekleri olan John Locke’a aittir. Doğal haklar, rıza ve hoşgörü gibi kavramların liberal düşünce geleneği içerisinde önemli derecede yer etmesini sağlamıştır. İkinci olarak görülen önemli kaynak ise İskoç aydınlanmasına dayanmaktadır. Burada da David Hume, Adam Smith ve Adam Ferguson teoriye önemli katkılar sağlamışlardır. “Kendiliğinden düzen” ve “doğal özgürlük sistemi” gibi kavramlar teori içerisinde yer edinmiştir. Üçüncü besleyici kaynak ise Immanuel Kant’a uzanmakta ve onun akıl ile evrenselci adalet fikirlerinden beslenmektedir. Liberalizmin temel özellikleri ise bireycilik ve bireysel özgürlük, hoşgörü, özerklik, çoğulculuk ve tarafsızlık ile özsahtiplik olarak sıralanabilmektedir (Erdoğan, 2009: 8-31). Buna karşın temel ilkeler üzerinde tam ve net bir anlaşma bulunmamaktadır.

Spencer’ın siyasi görüş olarak özel mülkiyet hakkı vurgusu, devletin sınırlandırılması ve gece bekçisi formuna dönüştürülmesi, sosyal devletin getirdiği vergi yüküne karşı çıkması nedenlerle liberal – liberter olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun yanı sıra geliştirdiği toplumsal evrim kuramı da gerek işleyişe müdahale etmemek, gerek de doğal seleksiyon yolu ile yetersiz olarak nitelenenleri elemeye tabii tutmak ile de kendi siyasi görüşünü kendince destekler önermeler sunmaktadır.

Spencer askeri toplum ve endüstri toplumu ayrımı yaparken de kendi ideolojisiyle birlikte ideal toplum vurgusunu endüstri toplumu ismiyle kavramsallaştırmıştır. Yaşadığı dönemde oldukça yeni bir olgu olarak nitelenebilen endüstri toplumu kavramı ile ileride evrim sonucu düzen sağlandığında birey

haklarına saygılı, sınırlandırılmış bir yönetme erkine sahip, savaşların olmadığı ve mülkiyetin korunduğu iyimser, ideal bir toplum anlayışı sunmaktadır.

5.1 Herbert Spencer'in Liberalizmi

Liberalizm uzun bir tarihsel birikime sahip bütüncül bir siyasal sistem olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Herbert Spencer liberalizmin bir temsilcisi olarak kendi düşünceğini sosyal evrimcilik ile harmanlamıştır. Bunun için uyumu yeteneğini ön plana çıkaran adaptasyonu sıklıkla kullanmıştır. Bu Spencer düşüncesinde "doğal düzeni" göstermektedir. Sosyal konumu ve kazancı belirlerken liberal ilkelerden biri olan "Pazar adaleti" ilkesinden hareket etmekle birlikte arz ve talep dengesini ön planda tutmuş buna bağlı da bir tabakalaşma öngörmüştür (Tosun, 2010: 86-88).

Liberal düşünce geleneğine genellikle dışarıdan gelen eleştirilerde sıklıkla "laissez faire"ci olma suçlaması yöneltilmektedir. Bu bakımdan bakıldığında aslında Adam Smith de dâhil olmak üzere çoğu liberal düşünürün "laissez faire"ci olmadığı bilinmektedir. Klasik liberalizm geleneği içinde yer alan Herbert Spencer ise bu tanımlamayı tam olarak karşılamaktadır (Yayla, 2003: 102). Bu bakımdan bu tanım Spencer'ı tanımlayan önemli bir özelliktir.

Spencer yaşadığı süre içerisinde her zaman devletin kötü ve baskıcı bir kurum olduğu fikrinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Devlet müdahalesini kesin bir şekilde reddeden Spencer bunu bireysel haklara bir saldırı olarak görüp "gizli sosyalizm" olarak nitelemiştir. Bu durumda "aşağıdakilerin" durumunun da kendi suçları olarak görülmesi gerekiyordu. Hatta Spencer açıkça sosyal liberalizme de tavır almıştır. Bu uygulamaların insanları devlete muhtaç kılacak ve tembelleğe yönelteceğini düşünmüştür. Bu şekilde de işçi sınıfının ahlaken gerileyip çocuklaştıracağını savunmuştur (Berktaş, 2014: 84-85). Spencer bu anlamda sosyal devlet anlayışına her zaman mesafeli yaklaşmıştır.

Herbert Spencer da liberal düşünce geleneğinde yer alan diğer düşünürler gibi bireycidir ve bireyin yaratıcılığına inanmaktadır. İnsanlığın gelişiminin çok büyük bir kısmının bireysel fayda peşinde olan insanlar tarafından gerçekleştirildiği bilincindedir. Özellikle endüstri toplumu olarak adlandırdığı yeni sistem devletin ve planlamacılığın ürünü değil özel teşebbüs ve işleyen fabrikaların ürünleridir. Bu bakımdan Spencer "sosyal faaliyetler kişisel tatmin arayışında olan insanların arzularının sonuçlarının toplamıdır" yorumunu yapmakta ve bakış açısını dile getirmektedir (Yayla, 2003: 115). Spencer bu konudaki fikirlerinde oldukça katı bir tavır takınmaktadır.

Spencer'in liberal anlayışında devletin her alandan çekilmesi ve sadece bireylerin güvenliğini sağlaması bulunmaktadır. "Gece bekçisi" rolünü üstlenen devlet eğitim hizmetlerini, sağlık hizmetlerini ve çöp toplama hizmetini bile sağlamakla yükümlü olmayacaktır. Yoksulluk yasası da evrimsel işleyişe zarar vereceği için bir başka karşı çıkılan noktayı temsil etmektedir. Bu bakımdan Spencer söz konusu uygulamaları da bireyin haklarının ihlali olarak değerlendirmektedir. Spencer aynı zamanda bugün sosyal devletin uygulamaları olarak gördüğümüz çoğu şeyi günü kurtarmak isterken gelecek nesilleri sefalete sürükleyen uygulamalar olarak görmekte ve reddetmektedir.

Spencer yaşadığı dönemde siyasal alanda yapılan ve birçok yanlış uygulamayı da eleştirmiştir. Bu kısımda özellikle önemli bir payı Liberal Parti'nin kendisi almaktadır. *Devlete Karşı İnsan* eserinin ilk yazısı "Günümüzde liberaller olarak addedilenlerin büyük çoğunluğu tutucuların (Tory) yeni bir türüdür" cümlesi ile başlamaktadır. Bunun nedeni olarak ise doğrudan popöler iyiyi elde etmek için başlangıçta kullandıkları yöntemlerin özüne ters düşen uygulamalara başvurmalarını göstermektedir (Spencer, *Devlete Karşı İnsan*, 2016: 21-27).

5.2 İngiltere ve Amerika'da Liberalizmin Etkileri

Ömrünün sonlarına doğru özellikle İngiltere'de yaşanan gelişmeler Spencer'ı endişelendirmiştir. Bu dönemde yayımlanan *Devlete Karşı İnsan* eserinde yer alan denemeler bu konuda yaptığı tenkitleri kapsamaktadır.

Spencer yaşadığı dönemde gittikçe merkezi hale gelen ve güç toplayan yönetimden, sosyal devlet uygulaması sayılabilecek nitelikte uygulamalardan ve sosyal hayata müdahale amacı taşıyan kanunlardan büyük rahatsızlık duymuştur. Spencer düzenlemelerle ilgili “*maddi refahlarının temin edildiği oranda özgürlüklerinden feragat etmek zorunda kalacakları görülecektir*” yorumunu yapmaktadır (Spencer, Devlete Karşı İnsan, 2016: 75). Bununla da düzenlemelerin bireysel özgürlüğü sınırlandıracağını düşünmektedir.

Spencer devletin büyümesine ve her alana müdahil olmasına da karşı çıkmıştır. “*Devlet korumalıdır şeklindeki yanlış inanç güçlenmektedir. Büyümeye devam eden idari makamların ellerindeki gücün artmasıyla birlikte, bu makamların daha fazla büyümesine ve hâkimiyet kurmasına karşı çıkan, toplumun kalanını temsil eden guruhun gücü azalmaktadır.*” diyerek kendisini özellikle rahatsız eden konuya değinmiştir (Spencer, Devlete Karşı İnsan, 2016: 66). Bunu aynı zamanda kölelik ile de ilişkilendirmektedir. Bunu da “eğer, başka bir seçenek olmaksızın, köle toplum için çalışmaya mecbursa ve mevcut genel birikimden toplumun kendisine uygun gördüğü kadar pay alıyorsa, o halde bu köle toplumun kölesidir. Sosyalist düzenlemeler bu tür köleleştirmeye mecbur bırakır ve günümüzde uygulanmakta olan ve savunulan tedbirler, bizleri bu tür bir köleliğe götürmektedir.” şeklinde ifade etmektedir (Spencer, Devlete Karşı İnsan, 2016: 69). Spencer bu bakımdan radikal değişim ve devrimlere de karşı gözükmektedir.

Liberal düşünce geleneği içerisinde önemli bir isim olarak addedilen Friedrich von Hayek’de Spencer’dan yaklaşık bir asır sonra “kölelik yolu” tabirini kullanmış hatta bu tabir kitabının isminde yer almıştır. Hayek sosyalizme giden ve yolu tabir ederken distopik bir gelecek tahayyül etmiş ve bunu kölelik yolu olarak adlandırmıştır. Bundan bahsederken “*sosyalizme doğru bugünkü temayül, yalnız yakın mazi ile değil, Garp medeniyetinin bütün tekâmül seyri ile irtibatın birdenbire kesilmesi demektir... Yalnız Cobden ile Bright’in, Adam Smith ile Hume’un ve hatta Locke ve Milton’in fikirlerini değil, Hristiyanlık, Kadim Yunan ve Roma’nın kurduğu temeller üzerine yükselen Garp medeniyetinin en bariz hususiyetlerinden birini de süratle terk etmekteyiz. Yavaş yavaş terk ettiğimiz şey, sadece 18. ve 19. yüzyılların liberalizmi değil, Erasmus’dan ve Montaigne’dan, Cicero’dan ve Takitus’tan, Perikles’ten ve Thukydides’ten tevarüs eylediğimiz ferdiyetçilik temelidir*” cümlelerini kullanarak tarihselliği de vurgulamaktadır (Hayek, 2014: 35).

Daha önce de değinildiği gibi İngiltere’de artan düzenlemeler ve yönetimin tutumu gittikçe Spencer’ı endişelendirmektedir. İngiltere’de Liberal Parti’yi de sıklıkla eleştirmekte ve eserlerinde tek tek sayarak düzenlemelerin yaratacağı sorunlara vurgu yapmaktadır. Buna karşın bu dönemlerde Spencer’ın özellikle Amerika’da önemli bir okuyucu kitlesi olmuştur.

Spencer Amerika turunda oldukça iyi vakit geçirmiştir. İş adamları ve düşünürler onun için büyük ziyafetler vermiş ve hakikat için entelektüel olarak desteği onda aramışlardır. Bu dönem Spencer Amerika’da eğitimli kitle arasında oldukça popülerdir.

Dönem itibariyle laissez faire liberalizminin Amerika’da en temel savunucusu Yale Üniversitesi profesörü William Graham Sumner’dır. “*Hak diye bir şey yoktur, dünya kimseye bir şey borçlu değildir*” sözü kendisine aittir. Doğal seleksiyonu temel ahlak yasası statüsünde görmüştür (Collins & Makowsky, 2014: 83). İşleyişini bozmak da Spencer için oldukça büyük bir sorundur.

Amerika’da Sumner dışında Lester Ward, Albion W. Small, Franklin H. Giddings, Edward E. Ross gibi kişiler de vardır. Genel olarak evrim yoluyla kademeli bir ilerlemeyi varsaymaktadırlar. İnsanın evrimdeki rolü için evrimin yüksek kademelerinde insan bilinci ve iradesinin önemine değinmişlerdir. Ward bunu “sosyal telesis ilkesi” olarak adlandırmıştır. Bu şekilde devletin rolünü modası geçmişten ziyade “ilerlemeyi planlayan topluluğun bilinç ajanı olarak” olarak görmektedirler (Collins & Makowsky, 2014: 84-85). Devlete karşı bakış burada da sınırlayıcı bir nitelik göstermektedir.

5.3 Liberal Gelenek İçinde Spencer'in Yeri

Spencer laisses faire akımı içinde bir liberal dūřınur olarak deęerlendirilmektedir. Waligorski tarafından ‘‘sosyal Darwinci liberalizm’’ olarak adlandırılan liberalizmin kolu Spencer ve Malthus üzerinden temellendirilmektedir (Tosun, 2010: 88). Birey hedonistik yararı için çabalama ktadır ve bunun motivasyonu ile hareket etmektedir. Bu yūzden onun ōnūne devlet tarafından da engeller çıkarılmamalıdır. Bireysel kar optimizasyonu için çalıřan bireyin toplumu deęiřtirecek ve dōnūřtūrecek yeniliklere imza atacaęı dūřūnılmektedir. Bu Őekilde toplumsal evrim de kendi yolunda sorunsuz ilerleyebilecektir.

Spencer'in laisses faire liberalizm anlayıřı aynı zamanda doęal olarak tabakalařmayı da desteklemektedir. Bu da zengin insanın yetenek ve becerisi ile ūst sınırlara yerleřtięi ve yoksul insanın da yapılarındaki yetersizlikten ōtūrū alta kaldıęı sonucunu getiriyordu. Bu da doęal olarak yoksulluk ve gelir daęılım eřitsizliklerini meřrulařtırıcı bir yol olarak dōnem itibariyle de oldukça kullanıřlı bir argūman olmuřtur (Collins & Makowsky, 2014: 75-79) Bu yūzden sōz konusu durum Spencer için vicdani bir rahatsızlık oluřturmamaktadır.

Spencer sosyal devlet olgusunu (henūz ortaya çıkmıř olmasa da) doęru bir Őey olarak gōrmez. Bunun evrime mūdahale etmek olduęunu ve birey haklarını daralttıęını dūřūnur. Hatta evrime mūdahale konusunda sadece devleti deęil hayırsever takımı olarak nitelendirdiklerini de eleřtirmektedir. Eleřtirisini ‘‘hayırsever takımının da suçsuz olmadıęını kabul ediyorum: Deęersiz olanların evlatlarına destek olduklarında, yerel vergilerin artıřıyla deęerli olanların anne babalarına yūk olarak, onların evlatlarının aleyhine iř yapmıř olacaklardır.’’ diyerek oldukça sert Őekilde yapmıřtır. Bu bakımdan ‘‘alıřmak istemeyen yemek de yemesin’’ sōzūne de atıf yapmaktadır (Spencer, Devlete Karřı İnsan, 2016: 46-47). Yukarıda ki sōz aynı zamanda Milton'ın ‘‘bedava ōęle yemeęi yoktur.’’ sōzūnū de aęıřtırmaktadır (Friedman, 2011). Spencer yoksullar ile ilgili pozitif ōnlemlere olumlu bakabilmesine karřın tamamen bir sosyal devlet olgusu ile bakımlarının ūstlenilmesine karřıdır.

Spencer bir bakımdan ‘‘kendilięinden dūzen’’ ilkesini savunan Hume ve ‘‘gōrūnmez el’’ teorisinin sahibi Smith'in gōrūřlerini ileri bir uca tařımıřtır. Tūm iřlerin ve eylemlerin doęal akıřına bırakılmasını zorlama ve yōnlendirilmelerden arındırılmasını istemiřtir (etin, 2001: 226). Spencer bir insanın bařka bir insanın hakkına tecavūz etmedięi sūrece istedięini yapabileceęini sōylemektedir. Spencer'in faydacı dūřūncesi Hayek'in faydacılık anlayıřına ve gūnūmūz aędař faydacılıęına yakın ōzellikler gōstermektedir. Doęal haklara vurgu yapmakta ve karřılıklı sōzleřmenin ōnemini vurgulamaktadır. Spencer en būyūk mutluluk uęruna bireylerin hayatına mūdahale edilmesine, baēı bireylerin refah seviyesini yūkseltirken baēka bireylerin vergilendirilmesine ise karřıdır (Yayla, 2003: 124-126). Bu anlamda birey alanlarına sayęı duyulmasına ōzen gōstermektedir.

Spencer'in modeli bir ūtopya olarak gūnūmūzde var olsa da bugūn bu dūřūnceleri savunan liberallerin sayısı çok azdır. Bu kapsamda destekleyenlere laissez faire liberalleri ile anarko kapitalistler ōrnek verilebilir. Modern liberteryenizm literatūrūnde negatif adalet anlayıřı, zarar vermeme ile yūkūmlū olmak, eřit haklar vurgusu sıklıkla geçmektedir. Aynı zamanda laissez faire ekonomik gōrūřū de uyumlu olmasına karřın Spencer bugūn liberal ve liberteryenizm literatūrde oldukça az atıf alan bir dūřūnūrdūr (Yayla, 2003: 126-127). Bu anlayıřın benzerleri 20 yūzyılın ortalarında neo klasik liberallerden duyulsa da bugūn artık bu tūr iddialar kolayca ileri sūrūlememektedir (Berkday, 2014: 85). Liberalizmin içinde gūnūmūzde fazlaca duyulamayan aykırı bir ses olarak kalmıřtır yorumu yapılabilir.

6. SONUÇ

Herbert Spencer sosyolojisinde en çok dikkat edilmesi gereken iki nokta toplum anlayıřı ve buna uygun olarak geliřtirilen evrimci gōrūřleridir. Spencer sōz konusu bakıř açısı ile yařadıęı dōnem itibariyle de oldukça popūler bir dūřūnur olmuřtur. Yařadıęı dōnem içerisinde kendisi halen yeterince memnun gōrūnmese de hem kendi ūlkesinde hem de ūlke dıřarisında eęitimli, kitap okuyan kitle

tarafından oldukça değer görmüştür. Hatta bu tanınmışlık ve ün konusunda Charles Darwin'den geride değildir. Dönem itibariyle çok yüksek sayılabilecek kitap satım oranlarına ulaşmıştır. Spencer kulağa aykırı gelebilecek görüşlerine karşın hiçbir zaman toplumda köşesine itilmiş bir konumda olmamıştır. Bunun en gözükten örneği Auguste Comte iken Spencer her zaman fikirleri artık çok popüler olmasa dahi saygı duyulan bir düşünür olarak hayatını sürdürmüştür.

Sosyoloji anlamında klasikler içinde önemli bir düşünürdür. Ward, Cooley, Veblen, Giddings, Ross ve Park gibi sosyologlar onun düşüncelerini ele almışlar ve farklı düşünceler için bunları atlama tahtası amacıyla kullanmışlardır (Coser, 2008, s. 126). Bu bakımdan Spencer'a borçlu oldukları gözükmektedir.

Spencer'ın önemli olarak eleştirilebilecek bir noktası sürekli olarak değerden arınık bir yöntem bilim önermesine karşın bunu kendisinin kısmen yapamamış olmasıdır. Toplum ve toplumsal evrim ile ilgili analizlerde bulunurken bazen bu siyasal bir değerlendirme alanına dönüşmüştür. Siyasal kişiliğinin ve ideolojisinin Spencer için kişiliğinde önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Buna rağmen değerden arınık bir yöntem bilimi benimsemiş fakat objektif olarak yapmaya çalıştığı değerlendirmelerinde analiz yerine siyasal yorumlarda bulunabilmiştir.

Toplumsal anlamda evrimci görüşleri onun bireyci bakış açısı ile de birleşmiştir. Laisses faire bakış açısına sahip liberal bir düşünür olarak Spencer toplum da radikal değişim ve dönüşümlere de karşı çıkmıştır. Bu bakımdan sosyalizm ve komünizm gibi radikal yollar reddedilmiş hatta "köleliğe doğru olan yol" şeklinde adlandırılmıştır.

Spencer liberalizm düşünce geleneğinde yer alan bir düşünür olarak kendi düşüncelerini sosyal evrimcilik ile birleştirmiştir. Burada Hume ve Smith'in "kendiliğinden düzen" ile "görünmez el" kavramlarının daha da ötesine giderek en iyi uyum sağlayanın hayatta kalacağını söyleyerek adaptasyona vurgu yapmıştır. Yoksulluk veya hastalık gibi olgular da bu bağlamda değerlendirilmiş ve adapte olamayanın elenmesi penceresinden yaklaşılmıştır. Spencer tam olarak "piyasa adaletine" ve "doğal düzene" güvenmiştir. Hiçbir zorlama ve yönlendirmeyi haklı görmemiş tamamen bireysel karar alma özgürlüğünü savunmuştur. Daha önce bahsedilmiş olan liberalizmin temel ilkeleri sayılan "bireycilik ve bireysel özgürlük, hoşgörü, özerklik, çoğulculuk ve tarafsızlık ile öz sahiplik" gibi düşüncelerle uyum içerisinde olmuştur.

Devletin her zaman "gece bekçisi" formunu savunmuş ve büyümesine de her zaman muhalefet göstermiştir. Bu bakımdan devletin sosyal adaleti sağlayıcı uygulamalarına da sosyal evrimcilik düşüncesinin etkisiyle karşı çıkmıştır. Bu ona göre "doğal seleksiyonu" bozacak bir etki yaratacak ve ilerlemeyi de etkileyecektir. Sosyal adalet düşüncesine karşı çıkması aynı zamanda onun tabakalaşma görüşünü de etkilemiş sosyal tabakalaşmayı arz ve talep içerisinde değerlendirmiştir. Buna bağlı olarak da sosyal konumlar elde etmeyi savunmuştur.

Spencer yaşamının sonuna dek bireyciliği ve bireyin yaratım gücünü savunmuştur. İlerlemenin en önemli anahtarı olarak da bireysel çabayı görmüştür. Bireysel fayda peşinde koşan insanlar tarafından ilerlemenin sağlanacağını savunmuştur. Oldukça net ve sarsılmaz gözükten fikirlere sahip olan Spencer siyasetle ne kadar ilgili olsa da kendi düşüncesine aykırı gelen her noktayı dönemin şart ve koşullarından bağımsız olarak eleştirebilmeyi başarmıştır.

Sonuç itibariyle Herbert Spencer bugünkü sosyologlar tarafından eskisine oranla gözden düşmüş bulunmakta ve artık fikirlerinin ise demode kaldığı düşünölmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri kendi düşünce geleneği içerisinde de bu düşüncelere karşı bir tepki gelişmesi ve bugün savunduğu düşüncelerinin artık çok az kişiye hitap etmesidir. Artık geçmişin aksine onun fikirlerini dillendiren pek fazla takipçisi de kalmamıştır. Bir sosyoloğun veya bir düşünürün fikirlerine katılmıyor olmak veya karşıt fikirleri savunuyor olmak dönem içerisinde yapmış olduğu katkıyı görmezden gelmeyi gerektirmemektedir. Buna karşın Spencer bazen öyle yapamamış olsa da toplumsal gerçeklere her zaman objektif ve tarafsız bir şekilde bakmaya çalışmıştır. Bir klasik sosyoloğun da tüm eksik ve hatalarına rağmen tarafsız şekilde değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

- BERKTAY, F. (2014). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. H. B. Örs içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 47-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- COLLINS, R., & MAKOWSKI, M. (2014). *Toplumun Keşfi*. (N. Oktik, ev.) Ankara: Nobel Yayınları.
- COSER, L. A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*. (H. Hülür, S. Toker, & İ. Mazman, ev.) Ankara: De ki.
- ÇETİN, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237.
- DARWIN, C. (2002). Life and Letters of Charles Darwin. *The Complete Work of Charles Darwin Online*. (J. v. Wyhe, Dü.) Londra. Aralık 24, 2017 tarihinde <http://darwin-online.org.uk: http://darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F1452.1&viewtype=text&pageseq=1> adresinden alındı
- ERDOĞAN, M. (2009). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri. *Liberal Düşünce*(56), 7-31.
- ERGUN, D. (2015). *Sosyoloji El Kitabı*. Ankara: İmge.
- FRIEDMAN, M. (2011). *Kapitalizm ve Özgürlük*. (D. Erberk, & N. Himmetoğlu, ev.) İstanbul: Plato.
- HAYEK, F. v. (2014). *Kölelik Yolu*. (T. Feyzioğlu, Y. Arsan, & A. Yayla, ev.) Ankara: Liberte.
- KONGAR, E. (2014). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- NEUMAN, W. L. (1991/2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri* (Cilt 2). (N. Demir, Dü., & S. Özge, ev.) Ankara: Yayın Odası.
- ÖZGÖKMAN, F. (2015). Evrimsel Ahlak ve Eleştirisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(19), 153-173. 10 19, 2018 tarihinde www.flsfdergisi.com adresinden alındı
- RITZER, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, ev.) Ankara: De ki.
- SLATTERY, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, ev.) Ankara: Sentez.
- SPENCER, H. (1851). *Social Statics*. Londra: George Woodfall & Son.
- SPENCER, H. (1896). *First Principles* (Cilt 1-2). Londra: Williams and Norgate.
- SPENCER, H. (2016). *Devlete Karşı İnsan*. (Y. S. Altındal, ev.) İstanbul: Litera.
- TOSUN, C. M. (2010). Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 81-94.
- TURNER, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. (Ü. Tatlıcan, ev.) İstanbul: Sentez.
- YAYLA, A. (2003). *Liberalizm*. İstanbul: Plato.